

VAATLUSI „EESTI MÖTTELOOLE” AJALOOLISE PILGUGA

Kõik rahvad tahaksid olla ajaloolised rahvad. Kõik ajaloolised rahvad katsuvad oma lugu üles märkida raamatuisse, millest paremad muutuvad kanooniliseks või koguni pühadeks raamatuteks või tekstideks. Mõnel rahval õnnestus oma lugu juba ammu esitleda koguteoses, mida nüüd tunneme piiblina. Paljud vähem edukad rahvad hoiavad samuti mõningaid muistseid koodexide või lugulaule või kroonikaid poolpühadena oma elu ja ajaloo õigustajana ning võitlusvõime püstihoijajana aus ja alal. Eesti rahva ajaraamat on auklik ning kangelaslugude poolest hoopis vaene. Meil pole pühi raamatuid, kanoonilisi tekste ega käsulaudu. Püüdlused millegi sellise loomiseks algasid küll juba Rosenpläneri ja Kristian Jaak Petersoni aegadel. Rahvusele vajalikuks pühaks raamatuks mõeldi kujundada meil siis rahvaluulele toetuv Kalevipoja-eespos. Tegu sai teoks ja ennustus täitus: „Kalevipoeg” sai oma n-õ vigasusest hoolimata tähtteoseks ja edasise elu imepäraseks jõuallikaks. Asi sellega ei lõppenud ja üha uusi algatusi leiutati järjest. Hurt kogus rahvalaule, Eisen kogus muinasjutte, Jung märkis maakaardile kogu rahva ununevaid pühapaiku, üliõpilased hakkasid koguma vanavara, Reiman avastama ja kirjeldama kirjalike allikate uurimise kaudu kultuurilooliste meeste elulugusid, need olid tema keelepruugis – kullakaevajad. Martin Lipp võttis ette suguvõsa- ja perekonnaluude uurimise tõutunnuste ja pärilikkude omaduste liini pidi, seal olid tal järjekorras O. W. Masing, ihuarst Dr. Ph.

Karell, prohvet Maltsvet, proua Katharina von Bock jt. Luuleantoloogiate traditsiooni algatajaks võib pidada Auguste Kaarna „Eesti luuleilma”. Noor Gustav Suits, kui tahes enesearmastaja ta oligi, hakkas süstemaatiliselt koondama eesti seniseid kirjanduslikke ja mõtetarkuse terasid ühtsesse ülevaatlikku antoloogiasse, mingisse piiblitoolisse „esiandesse” nimega „Eesti lugemisraamat” I ja II. Samalaadset tööd tegi paguluses olevaid eestlasi koos ja elus hoida tahtev Andrus Saareste tekstiantoloogiaga „Kaunis emakeel”. Kõige inspireerivam on aga ehk olnud meile dr. Juhan Luiga austaja H. Wau suur töö Juhan Luiga neljaköitelise mõttepärandi väljaandmisega pärast autori surma („Päevamured” ja „Poliitilised päevamured”). Ah, aga enne seda oli ju Koidula kirjavahetus, mille toimetas trükki tema hea ja tark õekene!

Need ja taolised olid ajaloost nähtud ja kogetud tööd ja katsed, mis rahvale uue vabadusaja tulles viisid meid mõttele koondada eesti ajaloo ja arengu seisukohalt müüdiväärsemat mõttevara ühtsesse raamatusarja, millest eeltulevatel aegadel võiks omakorda teha juba kas või kanoniseerituma, veelgi kvalifitseerituma valiku. Müüdi all me mõtleme muigamisi nii-öelda „eesti rahvusmüüti”. Muigamisi sellepärast, et meile on väljendi sisu peaaegu püha, mõne küsija suus üpris tühine. Nii sündis „Eesti mõtteloo” sarja loomise mõte ja seejärel tegu. Sarja põhimõtteid ja algusaegu on mitmel pool ja puhul, kui ma õigesti mäletan, siis raamatuaastal 2000–2001 eriti, juba korduvalt kirjel-

datud, nii et siinkohal võiks mõtiskluse lõpetadagi. Aga võiks ju ka veel jätkata.

Sagedasemaks küsimuseks on valikuprintsiip: miks on sarjas avaldatud need ja need isikud, miks mõned teised ikka veel mitte või koguni ei kunagi mitte? Arvasime, et ammuste kuulsuste ehk klassikutega on otsustamine enam-vähem lihtne, elavate suurmeeste seas valiku tegemine on delikaatsem: paljude inimeste ilusad mõtted murdusid või määrdusid ajalooliste murrangute aegadel; paljud aatelite inimestena püsinud muutuvad konjunktuurinuusutajateks just praegu... Muidugi on ka need nähtused meie oma „mõtte lugu”, aga jäägu nemad. Tegelikult pole ka minevikusuuruste tunnustamine ühene. Ühed hindajad on alati alavääristanud teolooge, teised näiteks sotsiaaldemokraate, kolmandad talupojaseisust jne. Kui avaldasime „Eesti mõtteloo” raamatusarjas äsja esimese ulatuslikuma eestikeelse teksti autori Georg Mülleri „Jutluseraamatu” aastast 1600–1607, tundus meile, et see raamat on sarja kõige loomulikum ajalooline algus. Ent sellegi saavutuse puhul leidub ju teisitimõtlejaid, kahtlejaid: miks Müller, Müller on keeleajalugu, mitte mõttelugu?! Jne.

Inimliku suhtlemise plaanis on „Eesti mõtteloo” sarja mõte ka selles, et või-

maldada paljudel viibida suurte, tarkade ja isegi heade isiksuste läheduses. Elu võimaldab seda vähe. Olen näinud, et suure vaimuga isiksustel on kaunis igav pikemalt suhelda mitte nii targa, vähem mõtleja teoinimesega. Püüdlisid koostatud raamat võib olla selle suurepärase, mõttejõult suure isiksuse hea ja kannatlik esindaja igaihe kodus, igaihe juures. Raamat ei tunne lugejaga kunagi igavust. Suurte isiksuste elu mõjutab ajaloo kulgu, ent ajalugu vapustavad tavaliselt ka seletamatud, võimsad üleisikulised hoovused, mis kuhjuvad pööriseks, pööreteks, revolutsioonideks, sõdadeks. Siis muutuvad paljud väljapaistvamad ja suuremad isiksused märtriteks, sest nemad tavaliselt ei muutu, ei saa muutuda, neil ei lasta muutuda; muutudes muutuvad nad aga armetuiks, poolikuiks enamasti. „Eesti mõtteloo” sari on tahtnud ka neid, muutumatuks jäänuid, mäletada, alal hoida, uues ajaski uuesti kõnelema panna. „Miks te siis Jaan Tõnissoni ei ole veel välja andnud, kui...?” küsib mõni. Ja me jutt saab jällegi pisut kurvameelselt otsa.

HANDO RUNNEL